

Bursa İlinde Domates Salçası Üretiminin Ekonomik Yapı ve Sorunları*

Çiğdem AKGÜL**

Erkan REHBER***

ÖZET

Türkiye'deki domates salçası üretimi son yıllarda çok büyük gelişmeler göstermiş olup 1990 yılında 289295 ton düzeyine ulaşmıştır. Bursa ilinin bu üretimdeki payı % 54.76 gibi yüksek bir orandadır. Türkiye'deki mevcut salça fabrikalarının % 31'i Bursa ilinde bulunmaktadır. İlde toplam 11 adet salça işletmesinde 302040 ton salça üretim kapasitesi mevcut olup, bu kapasite ildeki toplam salçalık domates üretiminin üzerinde bulunmaktadır.

Araştırma alanı olan Bursa ilinde sanayi tipi domates üretiminin büyük bir bölümü sözleşmeli üretim şeklinde yürütülmektedir. Sözleşme koşullarında üretici açısından bazı sorunlar bulunmaktadır.

Salça sanayinde üretim daha çok dış pazarlara satış imkanlarına göre belirlenmektedir. Bununla beraber ambalaj malzemesi maliyetinin yüksek oluşu, kalitesinin yetersizliği dış satımda sorunlar yaratmaktadır. Önemli bir pazar durumundaki AT'nin dış alımda koyduğu kotalar da dış satımcıları olumsuz yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanayi tipi domates, domates salçası, sözleşmeli tarım.

---

* Bu eser Prof. Dr. Erkan Rehber, Yard. Doç. Dr. Hasan Vural ve Yard. Doç. Dr. Ö. Utku Çopur'dan oluşan jüri tarafından master (Yük. Lisans) tezi olarak kabul edilmiştir.

** Zir. Müh.; Erbak Uludağ Meş. ve Gıda San., Bursa.

*** Prof. Dr; U.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi, Bursa.

SUMMARY

Economic Structure and Related Problems of Tomato Paste Industry in Bursa Province

In recent years tomato paste industry has been developed rapidly and tomato paste production of Turkey reached to 289295 tons level in 1990. Bursa Province has a rather important share with 54.76 % in this production amount. Almost 31.00 % of the tomato paste plants of Turkey has been located in the Bursa province having about 302040 tons tomato paste production capacity which is above the field tomatoes production for industry in the Bursa.

Field tomatoes production in Bursa Province mostly was carried out under contract farming which has some serious problems from the farmers point of interest.

Tomato paste industry has been developed rather to meet foreign demand. However this sector has serious difficulties in export such as high cost and quality problems of packing material. Imports quotas of European Community which is an important market, have been also affecting exporters in a negative way.

Key words: Field tomatoes, tomato paste, contract farming.

GİRİŞ

Türkiye'nin iklim ve toprak şartları domates tarımına elverişli olduğundan, domates geniş ölçüde tarımı yapılan bir üründür. Bu özellik domates salçası sanayinin gelişmesinde etkili olmuştur. Önceleri ilkel koşullarda üretimi yapılan salçanın daha sonraki yıllarda modern fabrikalarda üretilmeye başlanması, çok sayıda tesisin devreye girmesiyle de iç talebin çok üstüne çıkan üretim kapasitelerine ulaşılmıştır. Ülkemizde modern anlamda salça üretimi 1967 yılında başlamış, zamanla büyük kapasiteli işletmeler devreye girmiştir ve domates salçası üretimi sürekli bir gelişme göstererek, üretim kapasiteleri artmıştır (İpek, 1986).

Türkiye'de domates salçası işleme tesislerinin bölgesel olarak dağılımında Marmara Bölgesi büyük bir pay almaktadır. Türkiye'deki domates salçası işleme tesislerinin % 64'ü Marmara Bölgesi'nde olup, bölge içinde Bursa ilinin payı % 48'dir. Bunun doğal bir sonucu olarak da Türkiye'deki domates salçası üretiminin % 54.76'sı Bursa ilinden sağlanmaktadır.

Türkiye ve özellikle Bursa ilinde domates salçası sanayinin gösterdiği gelişme potansiyeline karşın sektörün önemli sorunları bulunmaktadır. Sektörün yapısı ve sorunlarını ortaya koyabilmek için, konuyu çiftçi, sanayici açısından işletme bazından iç ve dış pazar yapısına kadar geniş bir kapsamda ele alarak, araştırmaya gereksinim duyulmaktadır.

Bu araştırmada, Türkiye’de domates salıası sanayinin genel bir değerlendirilmesi yanında bu sektörde önemli payı olan Bursa ilinde, sektörün yapısının domates üretiminden, domates salıası dış-satımına kadar işletme düzeyinde ele alınması ve temel sorunların belirlenerek çözüm nerileri getirilmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOD

Araştırmada kullanılan temel verileri Bursa ilinde sanayi tipi domates üreticileri ve salıa işletmelerinden anket yoluyla toplanan bilgiler oluşturmuştur. Bu bilgiler yanında Türkiye’de konuyla ilgili önceden yapılmış çeşitli araştırma ve inceleme sonuçlarıyla, Tarım İl Müdürlüğü kayıtlarından da yararlanılmıştır.

Bursa’da salıa üretimi alanında faaliyet gösteren 11 adet firmanın tüm işletmeleri ile anket yapılmıştır. Anket yapılan firmalardan bir tanesinin iki bir tanesinin de üç adet işletmesi bulunmaktadır. Salıa üreten işletmeler yanında bu işletmelerin yer aldığı bölgedeki domates üreticileri ile de görüşmeler yapılmıştır.

Hazır veri ve bilgiler yanında, anket yoluyla derlenen bilgiler tablolar halinde özetlenerek genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bunun yanında, işletme ve makro düzeyde salıa sanayinin karşılaştığı sorunlar belirlenerek, bunlara uygun çözüm nerileri getirilmeye çalışılmıştır.

ARAşTIRMA SONUÇLARI VE TARTIşMA

Ülkemizin bütün bölgelerinde domates yetiştirilmektedir. Sanayi tipi domates yetiştiriciliğinde n sırayı Marmara Bölgesi, Marmara Bölgesi içinde de il olarak ilk sırayı araştırma alanı olan Bursa ili almaktadır. Üretimde Türkiye içinde Marmara Bölgesinin payı % 58.8, Bursa ilinin payı % 55.9 olup, Bursa ilinin tek başına bölge üretimindeki payı % 95’dir (Anonymous, 1990). Domates retiminde Bursa ili ilçeleri arasında % 44.1 oranı ile ilk sırayı Karacabey ilçesi almaktadır (Anonymous, 1991).

Türkiye’de 60 civarında sanayi tipi domates çeşidi üretilmektedir (Bayraktar, 1970). Sanayi tipi domates üretiminde, son yıllarda hybrid eşitile (tohum ekimi) retim oranı, standart eşitile (fide dikimi) retim oranına göre yükseltilmeye çalışılmaktadır.

Araştırma alanı olan Bursa ilinde sanayi tipi domatesin yukarıda sözü edilen gelişmeler nedeniyle genellikle her yıl aynı toprakta yetiştirilmesi sonucunda ürünle ilgili hastalıkların hızla yayılma eğilimi görülmektedir.

Domates üreticilerinin çok büyük bir kısmının 30 da’ın altında arazi sahipleri olması, toplamada mekanizasyon yerine elle toplama zelliliğini ortaya

koymuştur. Bu ise Türk salçasında renk mükemmelliği sağlamıştır (Kocakurt, 1989).

Sanayi tipi domates üretiminde, genellikle sözleşmeli üretim şekli yaygın olarak görülmektedir. Fakat araştırma yapılan bölgede, sözleşme koşullarında önemli sorunlar olduğu ortaya çıkarılmıştır. Sözleşme şartları, işleme tesisleri tarafından düzenlenmektedir. Bu durumda üretici, işletmelerin belirlediği şartlara uyma durumunda kalmakta, sonuçta toplu pazarlık gücünden yoksun olarak tek başına sözleşme yapma zorunda kalan üretici birçok olumsuzlukla yüzyüze gelmektedir (Çetin, 1988).

Domates üreticisinin en önemli sorunlarından biri, fiyat sorunudur (Örnek, 1989). Sözleşme yapılan dönemlerde fabrikalar tarafından 1990 yılında domatese 200 TL/kg taban fiyat, 30 TL/kg teşvik primi verilmiştir. Bunun yanında inceleme yapılmış olan işletmelerde domates maliyeti aynı yıl, 197.11 TL/kg olarak tahmin edilmiştir. Üreticiye ortalama % 30 kâr payı düşünülürse, domates fiyatının 256 TL/kg olması gerekmektedir. Fakat sözleşme şartları gereğince, üreticinin teşvik primi alamayıp, yalnız taban fiyatı olan 200 TL/kg fiyattan domates sattığı durumda, maliyetine üretim yaptığı açıkça görülen bir gerçektir.

Sözleşmeli üreticilere, işletmeler tarafından tohum, fide, gübre ilaç dağıtımını yapılmaktadır. Bu da kaliteli girdi kullanımını ve teminini kolaylaştırmakla beraber, üretim dönemi sonunda girdiler karşılığında alınan faizlerin yüksek olması üreticiyi zor durumda bırakmaktadır.

Sözleşmeli domates üretimi yapan üreticiler ürün tesliminde yeterli yasal haklara sahip değildir. Ürün teslim tarihi işletme tarafından tespit edilmekte ancak işletmeler ürün tesliminde kendisinden kaynaklanan gecikmeler nedeniyle ürünün çürümesi ve bozulmasından doğan zararı üstlenmemektedir. Bu durum üreticinin ürün kaybına neden olmaktadır. Buna karşılık ürünü zamanında teslim edemeyen üreticiye yönelik ağır hükümler getirilmekte, taahhüt ettiği ürüne karşılık tazminat ödemek zorunda kalmaktadır.

Ayrıca zaman zaman üreticiye ürün bedellerinin ödenmesi gecikmekte, buna karşılık gecikmeden doğan faiz farkı üreticiye ödenmemektedir.

Sanayi tipi domates tarımı yapılan bölgede üreticilerin başlıca geçim kaynağı haline gelen domates üretiminin işleme tesisleri tarafından kurulan teknik organizasyonlarca kontrol edildiği, teknik bilgilendirme yapıldığı ve tavsiyeler verildiği memnuniyetle gözlenmiştir. Ancak sözleşmedeki şartlara göre, bu tavsiyelerin şirketi herhangi bir sorumluluk altına sokmaması düşündürücüdür.

Hammaddesi domates olan salça, önceleri ilkel yöntemlerle evlerde ve küçük işletmelerde imal edilirken, ilk kez 1967 yılında büyük kapasiteli işletmelerde modern teknoloji ile üretim başlamıştır (Ölgüray, 1975). 1970 yılından sonra, iç ve dış pazarda talebin artması ve devletin gıda sanayinde sağladığı teşviklerle büyük kapasiteli tesisler devreye grimiştir. Türkiye'deki üretim kapasitesi 1989 yılında 534000 ton seviyelerine yükselmiştir (Anonymous, 1990 a). 1980-

1989 dönemi içerisinde kapasite kullanım oranları, üretim miktarına bağlı olarak ortalama % 62 olarak gerçekleşmiştir. Salça sanayinde kapasite kullanımının düşük olmasının nedenleri olarak pazarın durumu, iklim koşulları dolayısıyla kısıtlı üretim, üretim döneminin kısıllığı ve finansman problemleri sayılabilir.

Türkiye'nin 1990 yılı verilerine göre salça üretimi 289295 ton olarak gerçekleşmiştir. Üretim bölgelere göre incelendiğinde, ilk sırayı Marmara bölgesi almaktadır. Bölgenin, domates salçası üretimindeki payı, % 84.68'dir. Bölge içinde Bursa ilinin payı ise % 64.67 olurken Türkiye'deki salça üretiminin % 54.76'sı yani 158440 tonu Bursa ilinden sağlanmaktadır.

Türkiye'deki domates salçası tesislerinin büyük bir bölümü Marmara Bölgesinde toplanmıştır. Türkiye'de salça üretimi yapan 36 adet fabrikanın 23 tanesi (% 63.89'u) Marmara Bölgesinde iken, 11 tanesi (yaklaşık % 31'i) Bursa ilinde yer almaktadır. Marmara Bölgesinde yer alan fabrikaları % 47.81'i Bursa ilinde bulunmaktadır.

Bu işletmelere ilişkin bazı özellikler Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo: 1
Bursa İlinde Domates Salça Sanayi İşletmelerinin Bazı Özellikleri (1990)

İşletme No.	Kuruluş		Hukuki Yapı	Kapasite (1000 Ton)			Personel (Ad.)	
	Yeri	Yılı		Normal	Kullanılan	K. Oranı (%)	Daimi	Geçici
1	Karacabey	1981	A.Ş.	46.5	21.0	45.16	70	500
2	M.K. Paşa	1984	A.Ş.	20.2	11.7	57.92	57	250
3	Karacabey	1984	A.Ş.	23.4	8.8	37.60	26	317
4	İnegöl	1977	Koop.	1.1	0.5	45.45	9	15
5	M.K. Paşa	1986	Koop.	38.2	20.0	52.35	146	250
6	Karacabey	1982	Aile İşl.	12.6	10.0	44.25	43	200
7	Karacabey	1987	Aile İşl.	11.2	7.0	62.50	50	400
8	Karacabey	1975	A.Ş.	40.6	30.0	65.22	70	500
9	M.K. Paşa	1968	A.Ş.	45.0	24.0	53.33	100	1600
10	Yenişehir	1971	A.Ş.	28.0	16.0	57.14	97	600
11	Karacabey	1970	Aile İşl.	25.0	9.0	36.00	44	60
T O P L A M				301.8	158.0	52.35	722	4692

İncelenen işletmelerin % 48'i Karacabey'de, % 25'i Mustafakemalpaşa'da % 17'si ise İnegöl ve Yenişehir'de yer almaktadır. İşletmelerin kuruluş yeri itibarıyla hepsi hammaddeye yakın yerlerde kurulmuş olup, bu da nakliye masraflarını düşürmekte, hammadde kontrolünü ve teminini kolaylaştırmaktadır.

Türkiye'deki en büyük kapasiteli fabrikalar Bursa ilinde kurulmuştur. Bursa ilinde incelenen işletmelerde, 1990 yılında toplam kapasite 301800 ton, ortalama kapasite kullanım oranı ise, % 52.35 olarak gerçekleşmiştir (Tablo: 1). İlimizde domates üretimin üstünde bir işleme kapasitesinin mevcut olduğu yapılan bulgular sonucu ortaya konmuştur. Bu durumun işletmelerin kapasite kullanım oranlarının düşük olmasının nedenlerinden birisi olduğu sonucunu çıkartabiliriz. İncelenen işletmelerden alınan bilgilere göre, sık sık meydana gelen elektrik kesintileri de kapasite kullanımını olumsuz yönde etkileyen önemli nedenler arasındadır.

İncelenen işletmelerde çalışan personel açısından, yapılan değerlendirme sonuçlarına göre; toplam 722 daimi personelin % 9'u yönetici, % 25.5'i teknik ve idari personel iken, % 65.5'i işçidir. Görüldüğü gibi, çalışan personelin yarısından fazlası işçi statüsündedir. İncelenen işletmelerin bir kısmında yetişmiş teknik personel azlığı ve özellikle ara teknik eleman azlığı söz konusudur. Bu da salça sanayinde, problem yaratacak bir unsurdur. Salça fabrikalarının yılın 3 ayında üretim yapması nedeniyle, fabrikalar mevsimlik işçi almaktadırlar.

Araştırma yapılan işletmelerin tesis ve donanımları incelendiğinde, modern teknoloji ile çalışan makina ve ekipman kullanımının giderek arttırıldığı gözlenmiştir. Teknoloji gereği olarak, salça sanayinde kullanılan makina ve ekipmanların büyük bir kısmı dış alım yoluyla sağlanmıştır (Işık, 1989). Bazen bu makinaların kullanılmasında ve yedek parça sağlanmasında bazı sorunlarla karşılaşmıştır.

Domates salçası üretiminde maliyeti oluşturan girdiler içinde, birinci sırayı hammadde (domates) alırken, ikinci sırayı ambalaj malzemesi almaktadır. Domates yetiştiriciliğinde girdi fiyatlarındaki hızlı artış ve elle toplama özelliğinin gelişmiş olması gibi nedenler, salça maliyetinde hammaddenin payının yüksek olmasına neden olmaktadır.

Salça sanayinin en büyük sorununu geçmiş yıllarda olduğu gibi halen de ambalaj malzemesi teşkil etmektedir. Bir taraftan ambalajın maliyeti artıran en büyük etken olması, diğer taraftan ambalajın kalitesizliği konusunda dış pazarlardan gelen şikayetler sorunun büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Bu sorunlar daha çok teneke ambalajlarda yaşanmakta olup, teneke ambalajlarda salça talep eden Orta Doğu pazarları için sorun olmaktadır (Pala ve Saygı, 1991). Büyük ambalajlarda (aseptik salça) salça talep eden pazarlarda ise, ürünümüzün kaliteli olması ve ambalaj dezavantajlarımızın ortadan kalkması nedeniyle ülkemiz avantajlı konuma geçmektedir. Ayrıca büyük ambalajlarda salçanın dayanma süresi uzun olmakta ve diğer ambalajlara göre nakliye de avantaj yaratmaktadır. Bugün dünya ticaretinin büyük hacimli aseptik ambalajlara yönelmesi ülkemiz çıkarları açısından da önemli bir gelişmedir.

Yurt içi pazarlamada üretici firmanın, pazarlama kanallarından geçen malulün tüketiciye ulaşmaya kadar sağlık ve kalite özelliklerinden sorumlu olması

Üretici firmaları g duruma sokmaktadır. Üretici firma, çoğu zaman uzun süre depolanmış, satılmamış ve bu nedenle özellikleri bozulmuş maml yüzünden mahkemeye karşı karşıya gelmektedir (Işık, 1989).

Ülkemiz, dünya domates salçası dış satımında İtalya ve Yunanistan'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. En önemli pazarlarımız AT içi İngiltere, Federal Almanya, AT dışı Avusturya, İsv, İsviçre, ABD, Kanada, Japonya, Cezayir, Libya, Irak oluşturmaktadır. Özellikle Japonya, dış alımı düzenli olarak artış gösteren en önemli pazarımızdır (Karabalı, 1991).

Dünya pazarında kendisine önemli bir yer edinmiş olan İtalya ve Yunanistan en büyük rakibimiz durumundadır. İtalya ve Yunanistan bazı yıllar önemli kalite sorunlarıyla karşı karşıya kalmakla beraber, ambalaj kaliteleri ve ambalaj maliyetlerinin düşük olması açısından küçük ambalajlarda dış satımda avantajlı konuma geçmektedirler. Fakat büyük hacimli ambalajlarda yapılan dış satımda, Türk salça kalitesinin stnlu nedeniyle Türkiye dış pazarda bu ülkelerle rekabet edebilmektedir.

Türk salça kalitesinin aranan niteliklere sahip olması üretim maliyetlerimizin de oldukça düşük olması, dış pazarlarda diğer ülkelere karşı ülkemize avantaj sağlamaktadır. Ancak AT'da tarım içi yönetilen bir pazar yapısı amaçlanmıştır (Rehber, 1989). Bu nedenle AT gerek koyduğu kotalar, gerekse üretim aşamasında verdiği sübvansiyonlarla bu avantajı kısmen yok etmektedir (Eraktan, 1988). Türkiye AT'ın Türk salçasına koyduğu kotayı aştığı taktirde 3. lkelere uygulanan % 18 oranında vergi ödemek zorunda kalmaktadır. Kotasız dış satım imkanı bulunduğunda topluluğa salça satışımızın bugünkü seviyenin birkaç katına çıkması beklenebilir.

Buraya kadar yaptığımız tartışmaların ışığında Türkiye'de ve Bursa'da domates salçası üretiminin arzu edilen düzeye getirilmesi için ve yaşanan sorunlara gözüm yolları bulunabilmesi için aşağıdaki öneriler getirilebilir.

– Sanayi tipi domates yetiştiriciliğinde doğrudan tohum ile yetiştiricilik, fide yetiştiriciliğine tercih edilmelidir (şeniz, 1992).

– Sanayi tipi domates yetiştiriciliğinde 30 da'in üzerindeki (% 20'lik pay alan) ekim-dikim sahaları için toplamada mekanizasyon dşnlmelidir.

– Domates işleme sanayinin hammaddesini oluşturan domates üretiminde, büyük ölçüde tek taraflı olarak yapılan sözleşmeler yerine, üreticinin ve sanayicinin karşılıklı görüşerek oluşturacakları sözleşmeler düzenlenmelidir. Bu amaçla üretici rgtleri (Kooperatifler, Ziraat Odaları vb.) ve salça üreticileri ile yapılacak görüşmelerle sözleşme şartları oluşturulmalıdır. Sözleşmelerin imzalanmasında üretici örgütleri ile işbirliği yapılmalı, sözleşme şartları yazılarak üretici örgütleri tarafından imzalanmalı, üretim planlı ve kontrollü olarak yapılmalıdır.

– Firmalarca domates fiyatının tespitinde üretici görüşleri dikkate alınmalı, fiyat tespiti Türkiye Ziraat Odaları Birliği ve salça üreticileri temsilcileri ve

Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nca oluşturulacak bir komisyon tarafından yapılmalıdır.

– Salça fabrikaları tarafından üreticilere verilen girdiler karşılığında alınan faizlerin yüksek olması üreticiyi zor durumda bırakmaktadır. Bu nedenle faiz uygulaması ya tamamen kaldırılmalı veya normal bir düzeyde tutulmalıdır.

– Ürün teslimatında, fabrikalardan kaynaklanan zarar fabrikalar tarafından karşılanmalıdır.

– Ürün bedellerinin üreticilere zamanında ödenmesi konusunda domates işleme tesislerinin duyarlı davranması gerekir. Ürün bedelleri en geç Şubat sonuna kadar ödenmeli, bu tarihe kadar ödenmediği takdirde üreticinin banka borçlarında olduğu gibi cezalı faiz uygulaması şartı üretici örgütler ve sanayiciler arasındaki görüşmelerde sözleşmeye eklenmelidir.

– Sanayi tipi domates üretiminin yoğun olarak yapıldığı illerde domates yetiştiriciliği konusunda çiftçilere yönelik eğitim çalışmaları çoğaltılmalıdır. Her sanayi işletmesinin kendi başına yapmaya çalıştığı teknik bilgilendirme ve eğitim çalışmalarının, konu ile ilgili kuruluşlarca işbirliği içine girerek beraberce gerçekleştirilmesi çok daha pratik ve yararlı sonuçlar ortaya çıkarabilecektir.

– Sanayi tipi domatesin iç ve dış pazar isteklerine uygun mamül üretebilecek standart çeşitte olması, işlemeye uygun olgunlukla hasat edilmesi, hastalıklara dayanıklı olması, makinalı hasada uygun ve verimin yüksek olması, taşıma ve depolamaya dayanıklı bulunması ve elde edilecek mamül madde veriminin yüksek olması gerekmektedir.

– Bursa ilinde incelenen işletmelerde teknik eleman yetersizliği görülmüştür. Özellikle teknik konularda yetişmiş gençlerin önemli bir bölümünün işsiz olduğu ülkemizde, işletmelerin yeterli sayıda teknik eleman alması, hem fabrikalara hem de teknik elemanlara karşılıklı avantaj sağlayacaktır.

İncelenen işletmelerin ekonomik olarak atıl kapasite yaratılmadan çalışabilmesi için kullanılacak hammaddenin (domatesin) zamanında, yeterli miktarda, istenen kalite ve fiyatta temin edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kârlı bir işletmecilik yapılamaz. Aynı zamanda üretim kapasitesinden yeteri kadar yararlanabilmek için elektrik enerjisinin kullanımında uygulanan kısıtlamaların bu sektörde uygulanmaması ve uygun önlemlerin alınması gereklidir.

– Domates salçası işleme tesislerinde kullanılan makinalar ve ekipmanların ülkemizde yapımının teşvik edilmesi gerekmektedir. Domates salçası sanayinin gelişme yönü ve potansiyelinin gözönünde tutulması ve bununla uyuşacak bir yapım sanayinin geliştirilmesi, yerli makinaların birbiri ile uygunluğunun sağlanması, paslanmaz çeliğin ülke içinde üretiminin sağlanması, ithal makinaların temininde yerli yapım şartlarının ve özelliklerinin gözönüne alınması gerekmektedir.

– Dünya ticaretinin büyük hacimli aseptik ambalajlara yönelmesi sonucu dış satım potansiyellerine göre, aseptik dolum ünitesi bulunmayan fabrikalar bu

hattı getirmeli, olanlarda yine belirlenen satış ve gelecekte olabilecek dış satım olanaklarına göre aseptik dolum hat sayılarını arttırmalıdır.

– Ülkemizde domates salçası için dış ticarete uygulanan standardizasyon iç ticarete de titizlikle uygulanmalı, bunun için gerekli önlemler alınmalıdır. Standardizasyon işlemi hammaddeden başlatılmalıdır. Hammaddenin standart olmayışı bundan elde edilebilecek mamül maddenin de standart olmamasına neden olmakta, bu durum ise iç ve dış pazarlarda sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Salçadaki küf oranının düşürülmesi için domates ileri olgunluğa erişmeden zamanında hasat edilmeli, işleme tesisinde çok iyi bir yıkama sağlanmalı, gerekirse ayıklama bandı başındaki işçilerin sayısı arttırılmalıdır. Küf oranı yüksek salçanın da iç piyasaya sunulmaması sağlanmalıdır. Salçanın tüketiciye ulaşmasına kadar sağlık ve kalite özelliklerinden sorumlu olan üretici firmanın yükünü hafifletmek gerekmekte veya bu sorumluluğu toptancı, perakendeci ile ortaklaşa paylaşabilecek bir önlem alınmasında yarar görülmektedir.

– Domates salçasında en büyük alıcımız olan Japonya, Cezayir, İsviçre, Libya, Irak, İngiltere, ABD, Kanada gibi pazarların elde tutulmasına çalışılırken, diğer Avrupa ülkelerine yaptığımız dış satımı geliştirici girişimlerde bulunulması gerekmektedir.

– AT'ın Türk salçasına uyguladığı miktar sınırlamalarının kaldırılmasına çalışılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ANONYMOUS, 1990. İGEME Ürün Profili, Sayı: 4, 12 s.
- ANONYMOUS, 1990 a. İKV. Türkiye ve AT'da Domates Salçası Sanayi, Yayın No: 89, 35 s.
- ANONYMOUS, 1991. Bursa İli Tarım İl Müdürlüğü Dosyaları.
- BAYRAKTAR, K., 1970. Sebze Yetiştirme, E.Ü. Zir. Fak. Yayın No: 169, İzmir, 435 s.
- ÇETİN, B., 1988. Bursa İli Karacabey İlçesinde Sanayi Tipi Domates Yetiştiriciliğinde Üretim Maliyetleri ve Pazarlama Sorunları, Ziraat Fakültesi Dergisi, U.Ü. Zir. Fak. Cilt: 7 s. 41-48.
- ERAKTAN, G., 1988. Türkiye'de Tarım, Tarım Kesimine Yönelik Politikalar ve AT Karşısındaki Durumu, Ankara, Alkan Matbaacılık, 130 s.
- İŞİK, N., 1989. Meyve-Sebze İşleme Sanayii ve Sorunları, Gıda Kontrol Araştırma Enstitüsü, Bursa, s. 179-190.
- İPEK, S., 1986. Domates Salçası Dış Pazar Araştırması, İGEME Yayın No: 99, Ankara, 79 s.
- KARABAĞLI, A., 1991. Avrupa Topluluğunda Türk Meyve ve Sebze İşleme Sanayi Ürünlerinin Pazar Potansiyeli MPM, Yayın No: 445, Ankara, 141 s.

- KOCAKURT, S.B., 1989. "Türkiye'nin Domates Salçası Üretim ve İhracatı", Türkiye'nin Tarımsal Üretimi ve Bu Üretimin 1992 Yılından Sonra Avrupa Topluluğuna Sürüm Şansı Semineri, Ege Üniv. Zir. Fak., İzmir.
- ÖLGÜRAY, D., 1975. Türkiye'de Domates Salçası Üretim ve İhracatını Geliştirme İmkân ve Tedbirleri, 96 s.
- ÖRNEK, Ü., 1989. "Türkiye'de Sanayi Tipi Domates Üretimi ve Çiftçi Sorunları", Bursa I. Uluslararası Gıda Sempozyumu, Bursa, s. 374-379.
- PALA, M., SAYGI, Y.B., 1991. İhracata Yönelik Gıda Sanayi ve Rekabet Gücünün Artırılması, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 24, Ema Matbaacılık, 25 s.
- REHBER, E., 1989. AT Ortak Tarım Politikası ve Türkiye Tarımı, U.Ü. Zir. Fak. Ders Notları.
- ŞENİZ, V., 1992. Domates Yetiştiriciliği, Türkiye İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlük, Halkla İlişkiler Müdürlüğünün Yayını, 47 s.